

<http://dx.doi.org/10.16926/zc.2022.48.01>

Cezary GĘBICKI

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy
im. Jana Długosza w Częstochowie

**Prof. nadzw. dr hab. Marian Głowacki –
uczony, dydaktyk, krajoznawca, regionalista
(w 80 rocznicę urodzin)**

W tym roku przypada 80 rocznica urodzin Honorowego Prezesa Częstochowskiego Towarzystwa Naukowego, pracownika naukowo – dydaktycznego Wyższej Szkoły Pedagogicznej, po zmianie nazwy Akademii im. Jana Długosza

(obecnie Uniwersytetu Humanistyczno – Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie), doświadczonego przewodnika turystycznego i działacza PTTK, wychowawcy młodzieży, a ponadto miłośnika i znawcy regionu częstochowskiego. Jest to więc szczególna okazja aby przypomnieć, a młodszemu pokoleniom częstochowian przybliżyć postać Pana Profesora i jego osiągnięcia.

Marian Stefan Stanisław Głowacki urodził się 2 sierpnia 1942 roku w Częstochowie w rodzinie Mariana i Haliny z d. Muskała i poza nielicznymi oraz krótkimi epizodami, całe swoje życie oraz działalność zawodową związał z tym miastem. Lata wczesnego dzieciństwa (1942 – 1954) spędził przyszły Profesor w kochającej i opiekuńczej rodzinie wśród podmiejskich krajobrazów dzielnicy Zawodzie, pobliskich starych kamieniołomów i malowniczej doliny Kucelinki. Typowa dla tego wieku aktywna natura popychała Go wówczas do licznych młodościowych przygód, z sentymentem wspominanych jeszcze po wielu latach. Po ukończeniu w 1955 r. szkoły podstawowej oraz po uzyskaniu w 1959 r. dyplomu maturalnego w IV Liceum Ogólnokształcącym im. Henryka Sienkiewicza, i po epizodycznej pracy w ówczesnym Prezydium Powiatowej Rady Narodowej, rozpoczął studia w Akademii Medycznej we Wrocławiu. Po roku zrezygnował ze studiów i pracował w Zakładach Przemysłu wapiennego w Rudnikach. Po roku rozpoczął studia w częstochowskim Studium Nauczycielskim na kierunku fizyka. Ukończył je w 1964. W latach 1966–1970 naukę kontynuował w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Katowicach, przekształconej niebawem na Uniwersytet Śląski. Z tego okresu pochodzi fascynacja przyszłego Profesora matematyką, jej swoim pięknem oraz praktycznymi możliwościami tej dziedziny wiedzy w nauczaniu fizyki. Po ukończeniu Studium Nauczycielskiego rozpoczął pracę zawodową najpierw w Zasadniczej Szkole Zawodowej w Częstochowie w charakterze nauczyciela fizyki i matematyki, a następnie w Młodzieżowym Domu Kultury jako instruktor Pracowni Fotograficznej i Pracowni Fizycznej. Dało to przyszłemu nauczycielowi akademickiemu pierwsze doświadczenia dydaktyczne w pracy z młodzieżą, zwłaszcza wykazującą zainteresowania naukami ścisłymi. Kolejne doświadczenia edukacyjne zdobywał pracując w latach 1970–1974 jako nauczyciel fizyki w V Liceum Ogólnokształcącym im. Adama Mickiewicza w Częstochowie. Okres ten ważny był również w życiu osobistym Profesora. W 1964 roku zawarł On związek małżeński z Anną Kurasińską. W 1968 roku przyszła na świat córka Katarzyna, a w 1974 syn Marcin. W tym czasie zaszła również w Jego życiu zawodowym. Profesor Głowacki związał bowiem swoją dalszą karierę zawodową ze środowiskiem akademickim, rozpoczynając od semestru zimowego 1972 roku pracę naukowo-dydaktyczną w Wyższej Szkole Pedagogicznej (przyszłej Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie), na stanowisku starszego asystenta. Pracując w nowo utworzonym Zakładzie Fizyki Ciała Stałego pod kierunkiem doc. dr Wojciecha Lenkowskiego, rozpoczął badania w zakresie polowej mikroskopii jonowej. Był projektantem specjalistycznej aparatury pomiarowej, w tym spektrometru masowego pojedynczych jonów odchylanych w sekto-

rowym polu magnetycznym (we współpracy z Instytutem Fizyki UMCS w Lublinie). Pracę doktorską pt. „*Badanie procesu jonizacji polowej helu nad pojedynczymi atomami z powierzchni wolframu*” Profesor Głowacki obronił w czerwcu 1981 roku na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu Wrocławskiego. W latach 1976 – 1983 (od 1981 r. jako adiunkt) uczestniczył w 6-ciu konferencjach i seminariach naukowych z dziedziny fizyki powierzchni oraz opublikował 9 oryginalnych prac badawczych z zakresu polowej mikroskopii jonowej. Niestety, dalszemu rozwojowi naukowemu w tej dziedzinie wiedzy, a także prestiżowemu stażowi naukowemu na renomowanym University of Pennsylvania w Filadelfii (USA), przeszkodziło wprowadzenie w 1981 r. stanu wojennego. Już niebawem brak specjalistycznej i drogiej aparatury uniemożliwił Profesorowi Marianowi Głowackiemu kontynuację pomyślnie rozpoczętych badań w tym obiecującym naukowo i ważnym dla nauki polskiej kierunku fizyki.

W lutym 1983 roku profesor Głowacki objął kierownictwo Zespołu Dydaktyki Fizyki w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Częstochowie, tym samym rozpoczynając działalność naukową w całkiem odmiennej dziedzinie badawczej. Odtąd zainteresowania dydaktyką oraz edukacją młodzieży i kadry nauczycielskiej stały się dominującym kierunkiem badań i tematem prac naukowych Profesora. Początkowo znacznym ułatwieniem w tej pracy było rozległe doświadczenie nabyte przez Profesora w licznie podejmowanych szkolnych pracach dydaktyczno – pedagogicznych. Umożliwiło to bardzo szybkie włączenie się w nowocześnie nurt ogólnopolskich badań z zakresu dydaktyki fizyki.

Ważnym etapem w życiu naukowym Profesora było przygotowanie i obrona pracy habilitacyjnej pt. *Matematyczny język w nauczaniu fizyki w klasach matematyczno-fizycznych liceum w Polsce*, która odbyła się w grudniu 1989 roku w Instytucie Naukowo-Badawczym Programów i Metod Nauczania, Akademii Nauk Pedagogicznych ZSRR w Moskwie. Z przyczyny formalnej (brak wówczas w krajowej nauce wyodrębnionej dyscypliny dydaktyki fizyki) uzyskanie habilitacji było możliwe jedynie na uczelniach zagranicznych. Bezpośrednim efektem rozprawy było otrzymanie stopnia doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki. Po jego nostryfikacji w październiku 1990 roku Marian Głowacki został mianowany profesorem nadzwyczajnym Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Rozpoczął wówczas ożywioną działalność naukową, poszerzając swoje poprzednie zainteresowania o wykorzystanie teorii informacji w fizyce oraz w dydaktyce fizyki. Chętnie angażował się także w liczne prace związane z organizacją nauki. Od 1974 r. był członkiem Polskiego Towarzystwa Fizycznego, a w latach 1997–1998 już jako prezes kierował pracami PTF – Oddział w Częstochowie. W latach 1993–1996 pełnił obowiązki Dyrektora Instytutu Fizyki w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Częstochowie. Zdobyta wiedza i doświadczenie zawodowe owocowało pełnieniem odpowiedzialnych funkcji również poza granicami naszego kraju. W latach 1991–2005 Profesor Głowacki był członkiem Komisji ds. Przewodów Doktorskich z Dydaktyki Fizyki

w Uniwersytecie w Ostrawie (Czechy) oraz recenzentem programów szkolnych z fizyki w Republice Czeskiej. W latach 2004–2007 był członkiem Rady Naukowej Międzynarodowej Pedagogicznych Studiów Doktoranckich na Wydziale Przyrodznawstwa Uniwersytetu w Ostrawie. Angażując się w bieżące badania naukowe nie tracił jednak z pola widzenia problematyki nauczania fizyki w szkolnictwie podstawowym i średnim. Od 1997 roku organizował na WSP w Częstochowie pokazy z fizyki dla młodzieży szkolnej, cieszące się dużym zainteresowaniem i kontynuowane do dnia dzisiejszego. Działalność dydaktyczną ze studentami Profesor Głowacki kontynuował również na innych krajowych uczelniach, w tym w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Kielcach oraz na Politechnice Radomskiej (gdzie prowadził również Pracownię Dydaktyki Fizyki). Jednak większość badań naukowych oraz przedsięwzięć dydaktycznych podejmował w swojej macierzystej WSP, będąc od 1983 roku kierownikiem Zakładu Dydaktyki Fizyki i Astronomii. Do historii przeszły coroczne (od 1995 do 2004 r.) Seminaria Naukowe organizowane przez Profesora w Domu Pracy Twórczej w Zakopanem, poświęcone prezentacjom wyników własnych prac badawczych i w których uczestniczyli pracownicy naukowcy i techniczni Zakładu, magistranci, a także zaproszeni goście z innych ośrodków naukowych w Polsce. Spotkania te wpływały też na ogólny rozwój intelektualny uczestników, bowiem oprócz sesji ściśle naukowych oraz dyskusji w grupach roboczych, program przewidywał również wycieczki krajoznawcze w wybrane regiony Tatr i pobliskich Gorców. Był to także aktywny okres w międzynarodowej działalności Profesora – dydaktyka. Uczestniczył On wówczas (1992–2007) w bieżących pracach Międzynarodowej Grupy Badawczej Dydaktyki Fizyki (GIREP), biorąc udział w 13-tu Międzynarodowych Seminariach, a także w Międzynarodowej Szkole Dydaktyki Fizyki w Oxfordzie (1993r.). Również w tym okresie Profesor brał udział w Konferencji Dydaktyków Przedmiotów Przyrodniczych w Tel Avivie (1992) oraz w konferencji UNESCO w Paryżu (1994 r.). Do obfitego dorobku naukowego Profesora Głowackiego należy 12 książek oraz 78 artykułów naukowych z dydaktyki fizyki oraz teorii informacji w fizyce i dydaktyce fizyki. Po przejściu w 2007 roku na emeryturę (po 34 latach pracy akademickiej) profesor Głowacki podjął pracę dydaktyczną w Wyższej Szkole Hotelarstwa i Turystyki w Częstochowie, koncentrując się na zagadnieniach związanych z organizacją i obsługą ruchu turystycznego. Już od wczesnych lat młodości Profesor Głowacki z upodobaniem uprawiał turystykę, zaspokajając w ten sposób pragnienia poznawcze w zakresie geografii i przeszłości historycznej naszego kraju, zdobywając w tym zakresie pełną profesjonalność i uzyskując m.in. uprawnienia pilota wycieczek, przewodnika terenowego, przewodnika jurajskiego, przewodnika GOT oraz instruktora przewodnictwa. Po 2010 r. prowadził także seminaria licencjackie oraz wykłady z fizyki na studiach inżynierskich Technologii Żywności i Żywienia Człowieka. Intelektualnym plonem pracy naukowo-dydaktycznej w tym okresie były 4 książki, 23 artykuły naukowe oraz 3 opracowania monograficzne. W tym

okresie prowadził również wykłady i seminaria magisterskie w Górnośląskiej Wyższej Szkole Handlowej na kierunku Turystyka Międzynarodowa, a w latach 2011–2013 na Wydziale Historii (Specjalność Turystyka) Akademii im. Jana Długosza, prowadząc tam zajęcia z obsługi ruchu turystycznego oraz zajęcia terenowe. Wyrazem uznania zasług profesora Mariana Głowackiego w krzewieniu wiedzy turystycznej i krajoznawczej było uroczyste nadanie mu w 2020 roku godności Honorowego Przewodnika Województwa Śląskiego.

Odrębny i bardzo znaczący rozdział w naukowej, organizacyjnej i społecznej aktywności Profesora Mariana Głowackiego stanowi jego działalność w Częstochowskim Towarzystwie Naukowym, którego członkiem był od 1974 roku. Wybór Profesora na funkcję Prezesa CzTN 8 czerwca 1993 roku zintensyfikował znacznie tę aktywność. W ciągu 20 lat prezesury (do 2013 roku) ukazało się 16 tomów *Ziemi Częstochowskiej*, periodyku Towarzystwa, których był redaktorem i w których opublikował 20 oryginalnych artykułów naukowych. Pod auspicjami CzTN ukazywały się również opracowania naukowe w postaci odrębnej serii wydawanej pod nazwą „*Rozprawy monograficzne*”. Dzięki staraniom Profesora w serii tej ukazało się łącznie 5 tomów, w tym m.in.: *Udział zakonu Ojców Paulinów w życiu społeczno-politycznym Rzeczypospolitej w XVIII wieku* (Złotkowski D. 1994 r.), *Przyroda kompleksów wodnych na obszarze województwa częstochowskiego* (Kowalewski L. 1997) oraz *27 Pułk Piechoty w kampanii wrześniowej 1939* (Szymański S. 1997 r.). Dzięki osobistemu zaangażowaniu Profesora i jego pomocy organizacyjnej ukazało się kilka opracowań książkowych członków CzTN, m.in.: *Zamki na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej. Geneza – funkcje – konteksty* (Antoniewicz M. 1998), *Z Jurajskim Parkiem Narodowym do Unii Europejskiej* (Hereźniak J. 2004), *Dawne Archiwum Miejskie w Częstochowie* (Sobalski F. 2005), *Cmentarz Kule w Częstochowie. Przewodnik biograficzny* (Sętowski J. 2005). Wiele uwagi poświęcił profesor bieżącym pracom Towarzystwa organizując ok. 90 wykładów, spotkań oraz sympozjów naukowych (np. poświęconych postaci księdza Bonawentury Metlera w 1995 r.), obejmujących różnorodną problematykę regionu częstochowskiego. Był to okres aktywnej współpracy CzTN-u z ośrodkami naukowymi (w tym WSP), Muzeum Częstochowskim, była Biblioteką Wojewódzką oraz Wydziałami Urzędu Miejskiego oraz Starostwa Powiatowego w Częstochowie. Profesor aktywizował członków CzTN w zakresie obowiązków statutowych, wprowadził nowe legitymacje członkowskie oraz oryginalne odznaki. Wyrazem uznania dla osiągnięć Profesora Głowackiego oraz z okazji 60-tej rocznicy Jego urodzin i 10-lecia pełnionej funkcji Prezesa, było dedykowanie Mu XXX tomu *Ziemi Częstochowskiej*. Po zakończeniu kadencji w lutym 2013 r. Prezes Marian Głowacki złożył wraz z Zarządem rezygnację z pełnionej funkcji. Podczas Nadzwyczajnego Walnego Zebrania 17 grudnia 2013 r. członkowie CzTN-u jednomyślnie nadali Profesorowi Głowackiemu tytuł Honorowego Członka Częstochowskiego Towarzystwa Naukowego,

a w uznaniu osiągnięć w kierowaniu Towarzystwem, na zebraniu w dniu 22 lutego 2014 r. tytuł Honorowego Prezesa CzTN.

Fascynacja turystyką i krajoznawstwem Profesora Głowackiego datuje się już od końca lat 50-tych, kiedy rozpoczął wędrówkę po Tatrach. Niebawem przeszedł „Szlak Orlich Gniazd” z Krakowa do Częstochowy, a potem były Gorce, Beskidy: Śląski, Żywiecki, Wyspowy, Sądecki i Niski, Pieniny oraz Bieszczady. Po 50-ciu latach terenowych wędrówek (od 1957 do 2017 r.) stwierdził, że turystyka stała się jego „drugim zawodem i pasją”. Do miejsc o szczególnym znaczeniu emocjonalnym Profesor zalicza: Przełęcz Rozdziela (803 m npm) oddzielającą Pieniny od Beskidu Sądeckiego, polanę nad Wierchomlę (895 m npm) w paśmie Jaworzyny Krynickiej oraz szczyt Leskowiec (922 m npm) w paśmie Beskidu Małego. Doświadczenia wtedy zdobyte pozwoliły Profesorowi na uzyskanie uprawnień Przodownika Turystyki Górskiej oraz przyznanie małych i dużych Odznak GOT – brązowej, srebrnej i złotej. Każdy wolny czas przeznaczal Profesor Głowacki również na wędrówki po pobliskiej Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej, przy okazji odwiedzając okolice Olsztyna i Złotego Potoka. Zgromadzone wówczas interesujące informacje historyczne i kulturowe, a także osobiste związki emocjonalne z regionem zawarł Profesor w opracowaniu pt. „*Opowieści złotopotockie*” (2022 r.). W 1984 r. był również współorganizatorem Pierwszej Pielgrzymki Przewodników Turystycznych na Jasną Górę. Do dzisiaj pielgrzymki te są kontynuowane.

Od 1968 roku swoje pasje turystyczno-krajoznawcze realizował Profesor Głowacki działając aktywnie w Oddziale Przewodników im. Jana Długosza PTTK w Częstochowie, pełniąc w nim wiele odpowiedzialnych funkcji. Uzyskał wówczas uprawnienia Przewodnika Terenowego i Pilota wycieczek (w 1982 r.), Przodownika GOT (w 1984 r.), Instruktora Przewodnictwa (w 1995 r.) oraz Przewodnika Jurajskiego (w 1996 r.). Prowadził zajęcia na kursach przewodnickich. Przez wiele lat był egzaminatorem w Komisji dla kandydatów na przewodników po województwie śląskim i przewodników po Jurze Krakowsko-Częstochowskiej. W latach 1991–2013 pełnił obowiązki Wiceprezesa Oddziału Przewodników PTTK im. Jana Długosza w Częstochowie. Od 2010 r. do 2017 r. był członkiem Komisji Historii i Tradycji Zarządu Głównego PTTK. Wyniki swych badań historycznych publikował w cyklicznym wydawnictwie Komisji pt. *Studia i materiały z dziejów krajoznawstwa polskiego PTTK*. Za osiągnięcia w krzewieniu turystyki, krajoznawstwa i kultury regionu częstochowskiego oraz osiągnięcia edukacyjne i wychowawcze Profesor Głowacki był wielokrotnie wyróżniany i odznaczany. Spośród 14-tu ważniejszych odznaczeń na szczególną uwagę zasługują: Brązowy i Złoty Krzyż Zasługi (1985 r.), Medal Komisji Edukacji Narodowej (1999 r.), Złota Odznaka „Zasłużony w pracy PTTK wśród młodzieży” (2001), Zasłużony Przewodnik PTTK (2005), Złota Honorowa Odznaka PTTK (2005), Odznaka Honorowy Przewodnik Województwa Śląskiego (2020). Uchonorowaniem osiągnięć Profesora Mariana Głowackiego było również przyznanie

mu w 2005 roku Nagrody i Medalu im. Karola Miarki „*Za wybitny dorobek wzbogacający wartości kultury regionu i kraju*”.

Na szczególne uznanie zasługują także działania Profesora Głowackiego podejmowane w zakresie ochrony środowiska przyrodniczego regionu częstochowskiego oraz Jury Krakowsko-Częstochowskiej. W latach 2007–2008 r. aktywnie uczestniczył w pracach Zespołu Studyjnego ds. utworzenia Jurajskiego Parku Narodowego przy Wojewodzie Śląskim, przygotowując materiały dotyczące ruchu turystycznego w projektowanym Parku. Po uzgodnieniu stanowisk wszystkich zainteresowanych stron Zespół zakończył prace w 2008 r., a końcowe uzgodnienia Wojewoda Śląski skierował do dalszego procedowania. Niestety, pomimo licznych prób ponawianych już od 1958 r., JPN nie wyszedł dotychczas poza stadium projektu. Był też orędownikiem prowadzenia kompleksowych badań waloryzacyjnych przyrody miasta Częstochowy, zainicjowanych i prowadzonych przez członków CzTN (ukończonych w 2020 roku), a w pracy edukacyjnej uwrażliwiał przyszłych przewodników turystycznych oraz nauczycieli przyrody szkół podstawowych na walory przyrodnicze regionu.

Na łączny dorobek naukowy Profesora Mariana Głowackiego składa się autorstwo 18 książek naukowych i popularnonaukowych głównie z dziedziny dydaktyki fizyki i teorii informacji w fizyce i dydaktyce, 152 artykuły naukowe i popularnonaukowe w języku polskim i angielskim, w tym 21 z teorii turystyki i krajoznawstwa oraz redakcja 3 pozycji książkowych. Brał również udział w 13 konferencjach międzynarodowych oraz krajowych, wygłaszając referaty i prezentując wyniki własnych badań oraz badań swojego zespołu.

Jubilat jest w życiu prywatnym dobrym mężem, ojcem i dziadkiem czworga wnuczków. Jego córka, Kasia w tekście laudacji wygłoszonej wspólnie z bratem, Marcinem na uroczystości jubileuszowej, napisała m.in. tak:

Nasz Tata. Turysta, przewodnik, przodownik GOT, długoletni prezes CzTN, wychowawca, mądrała, uparciuch, przyjaciel i dobry kompan, dusza towarzystwa, Polak i patriota, katolik szczerze wierzący i ufnie praktykujący, oddany i kochający mąż jednej żony, profesor nadzwyczajny i zwyczajny Marian, nasz tata-troskliwy i zapobiegliwy i niezbyt wylewny. Dziękujemy Ci, że jesteś, Panu Bogu za to, jaki jesteś i mamie, że ciągle jesteś w formie.

Prezentowane powyżej, wybrane fakty z życia Profesora Mariana Głowackiego nie wyczerpują wszystkich jego osiągnięć i dokonań. Również obecnie budzi podziw aktywność badawcza, cechująca Go przez całe zawodowe życie, a która po przejściu na emeryturę nabrała nowego rozmachu. Wyrazem tego było m.in. poszerzenie zainteresowań Profesora o tematykę historyczną, związaną z Częstochową oraz regionem częstochowskim. Dotychczasowe prace i dokonania Profesora mogą stanowić wzór dla obecnych i przyszłych pokoleń pracowników naukowych, dydaktyków i regionalistów.

Na zdjęciu od lewej: syn Marcin, jego żona Małgosia, córka Kasia, żona Jubilata Anna, Jubilat, mąż Kasi Tomek

Bibliografia

- Głowacki M. (1997), *65 lat Częstochowskiego Towarzystwa Naukowego, dawniej Towarzystwa Popierania Kultury Regionalnej*, [w:] Antoniewicz M., Głowacki M. (red.), *65 lat Częstochowskiego Towarzystwa Naukowego dawniej Towarzystwa Popierania Kultury Regionalnej w Częstochowie. Materiały z Sesji Popularnonaukowej zorganizowanej 17 października 1997 roku*, Wyd. Częstochowskie Towarzystwo Naukowe, Częstochowa, s. 9–20.
- Głowacki M. (2020), *Życie moje. Autobiografia*, Wydanie prywatne, Częstochowa, 103 ss.
- Głowacki M. (2022), *Opowieści złotopotockie*, Częstochowski Oddział Przewodników PTTK im. Jana Długosza, Częstochowa, 89 ss.
- Majkowski G. (2014), *Prof. nadzw. dr hab. Marian Głowacki, Prezes Honorowy i Członek Honorowy Częstochowskiego Towarzystwa Naukowego. Laudacja*, „Ziemia Częstochowska”, t. 40, s. 241–247.

- Sętowski J. (2003), *Sylwetki prezesów Towarzystwa Popierania Kultury Regionalnej i Częstochowskiego Towarzystwa Naukowego*, „Ziemia Częstochowska”, t. 30, s. 11–16.
- Stańczyk Z. (2014), *Rejestr członków Częstochowskiego Towarzystwa Naukowego*, „Ziemia Częstochowska”, t. 40, s. 257–260.
- Stańczyk Z. (in lit.). *Marian Głowacki. Bibliografia przedmiotowo – podmiotowa* [materiały przygotowane do druku, udostępnione przez autora].
- Związek J. ks. (2012), *Bibliografia Ziemi Częstochowskiej t. 1–37: 1934–2011*, „Ziemia Częstochowska”, t. 38, s. 79–178.
- Związek J. ks. (2014), *Czterdzieści Tomów Ziemi Częstochowskiej (1934–2014). Bibliografia*, Częstochowskie Towarzystwo Naukowe, Częstochowa, 252 ss.